

**CHAQIRIQQACHA HARBIY TA'LIMGA AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA TA'LIM
STANDARTLARI VA TAMOYILLARINI JORIY ETISH**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10659060>

Abduraxmonov Shavkat Kaxxorovich

Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqola chaqiriqqacha harbiy ta'lim kontekstida kasbiy madaniyat konsepsiyasini ko'rib chiqish va tahlil qilishdir. U kasbiy madaniyatning mohiyati va asosiy jihatlarini, uning bo'lajak harbiy mutaxassislarni tayyorlash uchun ahamiyatini ko'rib chiqadi. Maqolada fuqarolik va harbiy fan va amaliyot sohasidagi mutaxassislar tomonidan taqdim etilgan ushbu konsepsiyaning turli nuqtai nazarlari yoritilgan. Kasbiy madaniyat tushunchalarini chaqiriqqacha harbiy ta'lim jarayoniga kiritish jihatlari va ularning bo'lajak harbiy mutaxassislarning sifatlarini shakllantirishga ta'siri tahlil qilinadi. Bunday tadqiqotlar natijasida yoshlarni Qurolli Kuchlar saflarida xizmatga tayyorlash jarayonida kasbiy madaniyatning ahamiyati to'g'risida xulosalar chiqarish rejalashtirilgan.*

Kalit so'zlar: *kasbiy madaniyat, chaqiriqqacha harbiy ta'lim, ma'naviyat, harbiy xizmat, konsepsiya, harbiy mutaxassis.*

**ВНЕДРЕНИЕ В ДОПРИЗЫВНОЕ ВОЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
СТАНДАРТОВ И ПРИНЦИПОВ НА ОСНОВЕ АКSIОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА**

Аннотация. *Данная статья представляет собой обзор и анализ концепции профессиональной культуры в контексте допризывного военного обучения. Она рассматривает сущность и основные аспекты профессиональной культуры, ее значение для подготовки будущих военнослужащих. В работе освещаются различные точки зрения на данное понятие, представленные специалистами в области гражданской и военной науки и практики. Анализируются аспекты внедрения концепций профессиональной культуры в процесс допризывного военного обучения и их влияние на формирование качеств будущих военнослужащих. В результате такого исследования планируется сделать выводы о значимости профессиональной культуры в процессе подготовки молодежи к службе в рядах Вооруженных сил.*

Ключевые слова: *профессиональная культура, допризывное военное обучение, духовность, военная служба, концепция, военный специалист.*

INTRODUCTION OF EDUCATIONAL STANDARDS AND PRINCIPLES ON THE BASIS OF AN AXIOLOGICAL APPROACH TO MILITARY EDUCATION UP TO THE CALL

Annotation. *This article provides an overview and analysis of the concept of professional culture in the context of pre-conscription military training. She examines the essence and main aspects of professional culture, its importance for the training of future military personnel. The paper highlights various points of view on this concept, presented by experts in the field of civil and military science and practice. The aspects of the introduction of professional culture concepts into the process of pre-conscription military training and their impact on the formation of the qualities of future military personnel are analyzed. As a result of such a study, it is planned to draw conclusions about the importance of professional culture in the process of preparing young people for service in the Armed Forces.*

Keywords: *professional culture, pre-conscription military training, spirituality, military service, concept, military specialist.*

Hozirgi vaqtda pedagogika fani sohasida tizim, faoliyat, axborot va boshqalar kabi turli xil uslubiy yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Ta'limning yangi gumanistik paradigmasini shakllantirish nuqtai nazaridan tadqiqotchilar orasida ommalashib borayotgan aksiologik yondashuvga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu paradigma insonni ijtimoiy rivojlanishning eng yuqori qadriyati va maqsadi deb biladi. Ushbu yondashuvga va uning potensialiga bo'lgan qiziqishning ortishi, birinchi navbatda, jamiyatdagi inqirozli vaziyat va ijtimoiy-madaniy makondagi o'zgarishlar bilan bog'liq.

Ma'lumki, ijtimoiy beqarorlik davrida o'zgaruvchan ijtimoiy vaziyatni etarli darajada aks ettiradigan yangi qadriyatlarni izlash ayniqsa muhimdir. V.P. Zinchenkoning ta'kidlashicha, XX asrni umuminsoniy qadriyatlarni yo'qotish bo'yicha rekordchi deb hisoblash mumkin. Ehtimol, shu sababli, yangi ming yillikning boshlanishi ilmiy jamoatchilikka hozirgi paytda insoniyat tomonidan tan olinishi va uning kelajakdagi rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lishi mumkin bo'lgan qadriyatlarni aniqlash, tartibga solish va tizimlashtirish bo'yicha eng faol harakatlarni amalga oshirish vazifasini qo'yadi.

Shu nuqtai nazardan, aksiologik yondashuv hozirda falsafadan tashqariga chiqadi va sotsiologiya, psixologiya, pedagogika, siyosatshunoslik, iqtisodiyot, madaniyatshunoslik va ilmiy bilimlarning boshqa sohalaridagi turli muammolarni hal qilish vositasiga aylanadi. Asta-sekin u zamonaviy ilm-fanda asosiy uslubiy orientiri maqomini oladi va qadriyatlar tabiiy yoki ijtimoiy voqelikka parallel ravishda mavjud bo'lgan o'ziga xos ob'ektiv muhit sifatida qaraladi.

Ta'limning zamonaviy muammolarini hal qilishda aksiologik yondashuv potentsiali va uning asosiy qoidalarini rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar L.V. Vershinin, M.G. Kazakina, A.V. Kiryakova, Z.I. Ravkin va boshqalar.

Keng tarqalgan va ilmiy natijalarga qaramay, o'qituvchilar orasida aksiologik yondashuvning mohiyati, roli va ahamiyati, shuningdek uni amalga oshirish natijalarining xususiyatlari to'g'risida umumiy fikr yo'q. Ushbu tadqiqot ishida biz aksiologik yondashuvning mazmuni, uning mohiyati, ahamiyati, foydalanish talablari, shuningdek uni pedagogik tadqiqotlarda amalga oshirish bilan bog'liq asosiy muammolar to'g'risida o'z nuqtai nazarimizni taqdim etamiz va asoslaymiz.

Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, zamonaviy aksiologiyaning imkoniyatlarini hisobga olgan holda, biz ushbu yondashuvni tadqiqot yondashuvi deb tasniflaymiz va uning asosiy maqsadini o'rganilayotgan pedagogik hodisa to'g'risida yangi ma'lumotlarni olishda ko'ramiz. Ilmiy va pedagogik adabiyotlarda tez-tez aytib o'tilganidek, aksiologik yondashuvdan faqat pedagogik jarayonni tashkil etish prinsipi sifatida foydalanish, bizning fikrimizcha, uning qo'llanilishini cheklaydi va zamonaviy ta'limning dolzarb muammolarini hal qila oladigan uslubiy potensialni to'liq ochib bermaydi. Shunday qilib, aksiologik yondashuv deganda biz tadqiqotning asosiy yo'nalishini tushunamiz, unda hodisa odamlarning ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq qadriyatlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi.

Tadqiqot maqomiga ega bo'lgan aksiologik yondashuv pedagogik hodisalarni o'rganishda turli funksiyalarni bajaradi. Bularga gnostik funksiya (ijtimoiy ahamiyatga ega qadriyatlarni aniqlash), indikativ funksiya (ehhtiyojlarni qondirish uchun qadriyatlarni tanlash), axborot funksiyasi (muhim qadriyatlar xilma-xilligiga yo'naltirish), baholash funksiyasi (qadriyatlar o'rtasida ierarxiyani o'rnatish), prognostik funksiya (qadriyatlarni belgilash istiqbollarni aniqlash), texnologik funksiya (qadriyatlarni shakllantirish usullari va vositalarini aniqlash), integral funksiya (ijtimoiy ahamiyatga ega qadriyatlarni, pedagogik jarayonni va shaxsiy talablarni muvofiqlashtirish) va boshqalar. Ushbu funksiyalarni amalga oshirish nafaqat qadriyatga yo'naltirilgan o'quv jarayonining asosiy maqsadi bo'lgan ijtimoiy ahamiyatga ega qadriyatlarni aniqlash va tizimlashtirishga yordam beradi, balki ularni individual shaxs tomonidan o'zlashtirish usullarini aniqlashga imkon beradi. Bularning barchasi o'quv jarayonini soddalashtirishga yordam beradi va uning asosiy maqsadiga erishishga qaratilgan: jamiyatning zamonaviy talablariga javob beradigan shaxsni shakllantirish.

Aksiologik yondashuvning markaziy elementi sifatida "qadriyat" tushunchasi hozirgi vaqtda jamiyat rivojlanishi haqidagi bilimlarni birlashtirgan va uni o'rganish uchun turli ilmiy fanlar usullaridan foydalanishni talab qiladigan fanlararo hodisaga aylandi. "Falsafiy lug'at"da qadriyat atrofdagi dunyo ob'ektlarining o'ziga xos ijtimoiy ta'rifi sifatida belgilanadi, bu ularning inson va jamiyat uchun ijobiy yoki salbiy ahamiyatini ochib beradi. Qadriyat muqobil echimlar orasida tanlov mezonidir va insonning ichki ehtiyojlarini ham aks ettiradi. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish ilmiy hodisa sifatida "qadriyat" quyidagi xususiyatlarga ega degan xulosaga kelishimizga imkon beradi: u faoliyat bilan bog'liq va sub'ektivdir; vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchan va ijtimoiy-tarixiy xususiyatga ega; shaxsning

xususiyatlariga ta'sir qiladi; insonning xulq-atvorini boshqaradi; o'ta situatsion xususiyatga ega; va turli sub'ektlar uchun har xil ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Muayyan pedagogik hodisani o'rganishda aksiologik yondashuvni qo'llash uning qadriyat kontekstini tahlil qilishni o'z ichiga oladi va uchta asosiy protseduraga to'g'ri keladi: 1) o'rganilayotgan hodisaga xos bo'lgan qadriyatlar potensialini aniqlash; 2) ushbu hodisani aks ettiruvchi ko'plab qadriyatlarni tuzish; 3) o'quv jarayoni ishtirokchilari uchun ularning ahamiyatini oshirish usullarini aniqlash.

Tadqiqot protsedurasining birinchi bosqichini amalga oshirishda turli omillarni hisobga olish muhimdir. Bu jamiyatda qabul qilingan me'yorlar va qadriyatlarni hisobga olishni o'z ichiga oladi; ta'lim paradigmasining ustuvorliklari va talablarini belgilash; o'rganilayotgan hodisaning mohiyati, roli va ahamiyatini tushunish; ta'lim muassasasining ustuvorliklari va maqsadlarini aniqlash; o'quv jarayoni ishtirokchilarining qadriyatlar tizimini tahlil qilish; asoslashda alohida e'tibor talab qiladigan o'z xohish-istaklarini hisobga olish; shuningdek, pedagogik turli qadriyatlarni shakllantirish tajribasi. Tanlangan qadriyatlar quyidagi talablarga javob berishi kerak: turli xil ijtimoiy guruhlarning axloqiy me'yorlariga muvofiq bo'lish; gumanistik xarakterga ega bo'lish; o'quv jarayoni ishtirokchilarining shaxsiy xususiyatlariga mos kelish; realistik bo'lish, ya'ni ularni shakllantirishning vaqtinchalik va tashkiliy imkoniyatlariga mos kelish; aniqlik va mantiqiy ketma-ketlikka ega bo'lishi.

Yechilgan vazifaga qarab qadriyatlarni tashkil etish turli usullar bilan amalga oshirilishi mumkin. Masalan, bu asosiy va instrumental qadriyatlar guruhini ajratib ko'rsatish orqali amalga oshirilishi mumkin. Asosiy qadriyatlar tinchlik, erkinlik, xavfsizlik, shaxs, oila va boshqalar kabi umuminsoniy ideallarni o'z ichiga oladi, instrumental qadriyatlar esa shaxsga o'z maqsadiga erishishga yordam beradiganlarni, masalan, adolat, mustaqillik, ijtimoiy mavqe va boshqalarni qamrab oladi. Qadriyatlarni tuzishning yana bir usuli bu Klaster tahlili bo'lib, u ob'ektlar namunasi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan ma'lumotlarni to'plashni va ularni bir hil guruhlarga (klasterlarga) tashkil qilishni o'z ichiga oladi. Bunday holda, tadqiqotchi sub'ektlar guruhlarning xususiyatlarini hisobga olishi va ular uchun qadriyat klasteri sifatida ifodalanishi mumkin bo'lgan xarakterli qadriyatlar to'plamini aniqlashi kerak. Qadriyatlarni tuzishning boshqa usullari mavjud, ammo biz ular haqida batafsil to'xtalmaymiz. Shuni ta'kidlash kerakki, aniqlangan qadriyatlarni tuzishning har qanday usullaridan foydalangan holda, tadqiqotchi aslida ikkita asosiy protsedurani amalga oshiradi: ular o'rtasida ierarxik munosabatlarni o'rnatish uchun qadriyatlarni tahlil qilish va ularni baholash. Natijada, tadqiqotchi nafaqat o'rganilayotgan pedagogik hodisaga mos keladigan qadriyatlarni sanab o'tadigan, balki ular o'rtasidagi munosabatlarni ko'rsatadigan qadriyat modelini olishi kerak, ya'ni har bir qadriyatning o'rni aniqlanadi va boshqalar bilan aloqalar o'rnatiladi.

Ta'riflangan protseduralarning uchinchi jamiyat va shaxs qadriyatlarini birlashtirish yo'llarini aniqlashga qaratilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu protsedurani amalga oshirish tadqiqot ob'ektiga qarab noaniq tarzda namoyon bo'ladi. Ba'zi hollarda, ushbu

protseduraning shaxsga nisbatan ichki va tashqi bajarilishini farqlash mumkin. Agar pedagogik tadqiqotda ko'rib chiqilgan muammo pedagogik jarayonning metodikasi va texnologiyalarini takomillashtirish — shaxs uchun tashqi muhitdagi o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lsa, unda aksiologik yondashuvni amalga oshirish o'quv jarayonining ishtirokchilari uchun ta'lim xizmatlarining iste'molchilari va o'quv jarayonining faol ishtirokchilari sifatida ahamiyatini oshirish yo'llarini izlash bilan bevosita bog'liq. Maqsad shaxsdagi o'zgarishlarga (munosabatlar, motivatsiya, madaniyat, kompetensiyalar va boshqalarni shakllantirish) qaratilgan muammoni o'rganishda aksiologik yondashuvni amalga oshirish natijasi, aniqlangan qadriyatlar tizimiga qo'shimcha ravishda, zamonaviy, dinamik rivojlanayotgan ta'lim jarayonida shaxsda ushbu qadriyatlarni shakllantirish jarayoni bo'yicha mualliflik takliflari bo'lishi kerak.

Yuqorida aytib o'tilgan kontekstlarning har birida aksiologik yondashuvni amalga oshirish bilan bog'liq asosiy qiyinchiliklarni tahlil qilaylik. Biz o'quv jarayonining yoki uning o'ziga xos elementining shaxs uchun ahamiyatini oshirishdan boshladik. Hozirgi vaqtda ushbu vazifa zamonaviy ta'lim sohasida eng dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda. Shubhasiz, ustuvorliklar o'zgarishi mavjud: qadriyatlarning o'zini aniqlashdan ularning ahamiyatini oshirish usullari va vositalarini aniqlashga. Ushbu muammo turli ilmiy sohalardagi tadqiqotchilar: faylasuflar, menejerlar, muhandislar, shifokorlar, moliyachilar, psixologlar, o'qituvchilar va boshqalar oldida turibdi.

Ta'lim kontekstida qadriyatni oshirish muammosi keng qamrovli tadqiqotlarni talab qiladi. Ta'limni qadriyat sifatida ko'rib chiqishda o'qituvchilar o'quv jarayonining mafkurasini o'zgartirishlari kerak.

Avvalo, talaba uchun qadriyatning o'sishini hisobga olgan holda uning mazmunini sinchkovlik bilan tahlil qilish, uni umumiy ta'lim maqsadi bilan muvofiqlashtirish, shaxsni keyinchalik shakllantirish uchun ta'lim mazmunining har bir elementining shaxsiy ahamiyatini anglash va asoslash va ushbu ahamiyatlilikni oshirishning samarali usullarini topish zarur. Ushbu yondashuv, albatta, o'quv jarayonining metodikasi va texnologik ta'minotidagi o'zgarishlarni talab qiladi, bu esa ushbu kontekstda ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida talaba uchun qadriyatni oshirishni ta'minlaydigan mexanizm vazifasini bajaradi. Ushbu yondashuv doirasida uslubiy va texnologik qo'llab-quvvatlash o'qituvchi faoliyatining barcha vositalarini, shu jumladan o'qitish usullari, shakllari va vositalarini takomillashtirishni nazarda tutadi. Bundan tashqari, kasbiy faoliyat va o'zini o'zi anglash sohasi sifatida qaraladigan ta'lim sohasi o'qituvchilarning o'zlari uchun qadr-qimmatini oshirishni hisobga olgan holda qayta ko'rib chiqilishi va o'zgartirilishi kerak. Pedagogik faoliyatning ahamiyati to'g'risida ichki xabardorlikni shakllantirish va har bir o'qituvchi uchun uning qadriyatini oshirishga yordam beradigan tashqi sharoitlarni yaratish muhimdir.

Shaxsda qadriyatlarni shakllantirish bilan bog'liq aksiologik yondashuvni qo'llashning yana bir jihati haqida shuni ta'kidlash kerakki, bu erda ko'plab hal qilinmagan muammolar mavjud va savollar soni javoblar sonidan oshib ketadi. Qadriyatlarni shakllantirish jarayoni

uzluksiz bo'lganligi sababli, ijtimoiy talablarga javob beradigan qadriyatlar tizimini yaratish muammosini hal qilish juda qiyin ko'rinadi. Murakkablashtiruvchi omil shundaki, qadriyatlarni ichkilashtirish chiziqli tuzilishga ega emas: qadriyatlar paydo bo'ladi, darajadan darajaga o'tadi (turli vaqtlarda turli xil ahamiyatga ega bo'ladi) va yo'qoladi (agar ular o'z ahamiyatini yo'qotsa). Bundan kelib chiqadiki, o'quv jarayonini tashkil qilishda hisobga olinishi kerak bo'lgan qadriyatlarning o'ta individual tabiati. Qadriyatlarning sub'ektiv va psixologik xususiyatlarini ta'kidlab, olimlar "qadriyat yo'nalishlari" (yoki "shaxsiy qadriyatlar") atamasidan foydalanadilar, bu shaxsning turli qadriyatlarga yo'naltirilganligini anglatadi.

Qadriyat yo'nalishlari, o'z mohiyatiga ko'ra, shaxsning dunyoqarash tizimiga ajralmas tarzda kiritilgan ongli va aks ettirilgan shakllanishdir. Bundan tashqari, ushbu tizimga kiritilgan har bir shaxsiy qadriyat shaxs uchun ahamiyati darajasiga qarab o'z o'rnini egallaydi. Aynan shaxs qadriyatlarining ierarxik tuzilishi sub'ektning harakatlariga ustuvor ahamiyat beradi, uning ijtimoiy qadriyatlar bilan bog'liq ideallari, e'tiqodlari va munosabatlarida aks etadi.

Shaxsning jamiyatdagi xatti-harakati, birinchi navbatda, uning qadriyat yo'nalishlari tizimiga bo'ysunadi. Shu sababli, shaxs va qadriyatlar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish zamonaviy ta'lim va jamiyatning asosiy vazifasi bo'lib, uning qiyofasi asosan o'z fuqarolarining qadriyat munosabatlari bilan shakllanadi. Ushbu funksiyani bajarishda asosiy rol o'qituvchiga beriladi, chunki ta'lim tizimida shaxsni qadriyatlarga jalb qilish va uning qadriyat sohasini kengaytirish vazifasi yotadi. Qadriyatlarni shakllantirish jarayonining individual xususiyatini ta'minlash uchun zamonaviy o'qituvchi qadriyatlarning mavjudligi va assimilyatsiya darajasini diagnostika qilishning etarli tizimiga, shuningdek sub'ekt tomonidan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlarni joriy etishning samarali vositalariga muhtoj. Ushbu savollarning barchasi ochiq bo'lib, ta'limda aksiologik yondashuvni qo'llash bo'yicha tadqiqotlar uchun keng maydonni taqdim etadi. Binobarin, aksiologik yondashuvni qo'llash asosiy qadriyat yo'nalishlarini aniqlashni va o'quv jarayonining zamonaviy sharoitida ularni shakllantirishning istiqbolli usullarini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Chaqiriqqacha harbiy ta'limda aksiologik yondashuv qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish, kursantlarning axloqiy sifatleri va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun samarali deb tan olingan. Bu nafaqat harbiy ta'limning texnik va taktik jihatlariga, balki butun shaxsni tarbiyalashga qaratilgan axloqiy me'yorlar va kasbiy standartlarga muvofiq to'g'ri qarorlar qabul qilish va harakat qilish qobiliyatiga ega bo'lgan uyg'un, ongli va mas'uliyatli shaxsni shakllantirishga yordam beradi. O'quv jarayoni kursantlarning ongiga halollik, adolat, jamiyat va mamlakat oldidagi burch bilan bog'liq qadriyatlarni kiritishga qaratilgan. Ushbu yondashuvning muhim elementi axloqiy dilemmalarni muhokama qilish, o'z-o'zini aks ettirishni rag'batlantirish va muammolarni axloqiy hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

Ushbu yondashuv nafaqat jismoniy tayyorgarlikni chuqurlashtiradi, balki axloqiy me'yorlar, etakchilik sifatlari va jamoaviy javobgarlikni rivojlantirishga ham e'tibor beradi. Bu nafaqat kuchli mudofaa jamiyatini, balki birdamlik va o'zaro tushunish tamoyillariga asoslangan faol fuqarolik jamiyatini yaratishga imkon beradi. Chaqiriqqacha harbiy ta'limda bunday integratsiyalashgan yondashuv nafaqat jismoniy tayyorgarlikka ega, balki jamiyatda va mamlakat mudofaasi sharoitida samarali muloqot qila oladigan ma'naviy yo'naltirilgan fuqarolarni shakllantirishga yordam beradi.

Tez ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy strategik vazifasi ta'limning ijtimoiy-madaniy ahamiyatini qayta ko'rib chiqish va uning aksiologik maqomini oshirishdir. Hozirgi vaqtda ushbu tendensiya doirasida chaqiriqqacha harbiy ta'lim sohasidagi o'quv jarayoni sifatini yaxshilash vazifasi ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun zamonaviy pedagogik metodologiyalarni, innovatsion texnologiyalarni faol ravishda joriy etish va amaliy jihatlarni o'quv jarayoniga yanada yaqinroq kiritish zarur. Muhim yo'nalish nafaqat bo'lajak harbiy mutaxassislarining kasbiy ehtiyojlarini qondiribgina qolmay, balki etakchilik sifatlari, axloqiy qadriyatlar va kasbiy va axloqiy muammolarni samarali hal qilish qobiliyatini o'z ichiga olgan keng ko'lamli kompetensiyalarni shakllantirishga hissa qo'shadigan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishdir. Bu talabalarni axloq, ijtimoiy mas'uliyat masalalarini muhokama qilishga jalb qilishni, shuningdek, jamoaviy ish va aloqa ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Bunday chora-tadbirlar nafaqat chaqiriqqacha harbiy ta'lim samaradorligini oshirishga, balki oliy ta'lim tizimi bitiruvchilarini tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur kompetensiyalar bilan ta'minlashga imkon beradi. Zamonaviy geosiyosiy vaziyatdagi o'zgarishlarni hisobga olgan holda, chaqiriqqacha harbiy ta'lim kursantlarini xavfsizlik tahdidi sharoitida turli xil harakatlar senariylariga tayyorlash jarayoniga faol kiritilishi zarur. Bunga nafaqat harbiy-texnik tomon bilan bog'liq ko'nikmalar, balki strategik fikrlashni rivojlantirish, ekstremal vaziyatlarda muvozanatli qarorlar qabul qilish qobiliyati va jamoada samarali hamkorlik kiradi.

Bundan tashqari, chaqiriqqacha harbiy ta'limning maqsadi kursantlarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish uchun barqaror bazani yaratish, shu jumladan ularda vatanparvarlik, fuqarolik javobgarligi va ijtimoiy qadriyatlarga hurmat hissini shakllantirishdir.

Shubhasiz, aksiologik yondashuvni oliy ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish uchun ushbu konsepsiyani puxta va har tomonlama ilmiy o'rganish talab etiladi. Aksiologik yondashuv – bu ta'lim, madaniyat, san'at va ijtimoiy munosabatlar kabi turli sohalarda qadriyatlar, tamoyillar va ularning qadriyat yo'nalishlari tizimini shakllantirishga ta'sirini o'rganish va baholashga qaratilgan uslubiy yondashuv. Oliy ta'limda aksiologik yondashuvni ilmiy o'rganish doirasida talabalarning qadriyat yo'nalishlarining o'ziga xos xususiyatlarini, ularni shakllantirish jihatlari va ta'lim va tarbiyaga ta'sirini chuqur o'rganish muhimdir. Asosiy e'tibor qadriyatlarni o'quv jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradigan usullarni aniqlashga, shuningdek, ushbu jarayonga xalaqit beradigan omillarni

aniqlashga qaratilishi kerak. Bundan tashqari, tadqiqot nafaqat aksiologik yondashuvning nazariy jihatlarini, balki uni muayyan ta'lim dasturlarida qo'llashning amaliy jihatlarini ham qamrab olishi kerak. Ushbu yondashuvni amalga oshirish uchun maqbul strategiyalarni aniqlash, shuningdek uning samaradorligini o'lchash uchun vositalarni ishlab chiqish muhimdir.

Oliy ta'lim tizimidagi aksiologik yondashuvni ilmiy o'rganish asosida ushbu konsepsiyadan maqbul foydalanish uchun quyidagi amalga oshirish kerak:

- aksiologik yondashuv elementlarini turli fanlarning o'quv dasturlariga kiritish. Bu axloqiy jihatlarini muhokama qilish, ijtimoiy mas'uliyat va kasbiy faoliyat bilan bog'liq qadriyat yo'nalishlarini shakllantirishni o'z ichiga olishi;

- talabalarni bo'lajak kasbiy faoliyatidagi etik va axloqiy dilemmalarni tahlil qilish vositalari bilan jihozlash. Real vaziyatlarda qadriyat tamoyillarini qo'llashlari mumkin bo'lgan amaliy holatlar va senariylarni kiritish;

- talabalar o'rtasida faol muloqot va munozarani rag'batlantirish. Muloqot uchun joy yaratish va u erda ular o'z fikrlarini bildirishlari, fikr almashishlari va qadriyatlarga nisbatan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishlari uchun barcha shqrt-sharoitlar yaratish;

- axloqiy va etakchilik sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan kasb-hunar kurslari va mahorat darslarini tashkil etish. Eng yaxshi amaliyotlarni namoyish qilish va tajriba almashish uchun tajribali mutaxassislarni taklif qilisi;

- talabalar tajribali ustozlardan yordam olishlari mumkin bo'lgan mentorlik tizimini yaratish. Bu ularga nafaqat kasbiy o'sishda, balki shaxsiy qadriyatlarni shakllantirishda ham yordam berish;

- nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki qadriyat yo'nalishlarini rivojlantirishni ham hisobga oladigan baholash usullarini ishlab chiqish. O'quv jarayonida etik va axloqiy jihatlarining muhimligini ta'kidlab, fikr-mulohazalarni taqdim etish;

- talabalarni ta'lim dasturi uchun axloqiy standartlarni ishlab chiqish jarayoniga jalb qilish. Bu jamiyat qadriyatlarini chuqurroq idrok etish va tushunishga yordam beradi.

Ushbu tavsiyalar nafaqat aksiologik yondashuvni oliy ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli integratsiyalashga yordam beradi, balki axloqiy jihatdan bilimdon va mas'uliyatli mutaxassislarni shakllantirishga hissa qo'shib, yanada uyg'un va qadriyatga yo'naltirilgan o'quv jarayoni uchun asos yaratadi.

Oliy ta'limning rivojlanishidagi zamonaviy tendensiyalar uning mehnat bozori talablari va jamiyat, shu jumladan talabalar va ularning ota-onalari talablariga javob berishga qaratilgan tobora ko'proq amaliyligidan dalolat beradi. Ta'limning yuqori sifati va mavjudligi hali ham ushbu jarayonning eng muhim ustuvor yo'nalishlari bo'lib qolmoqda. Ushbu tendensiyalarni hisobga olgan holda, ta'lim dasturlari mazmunini shakllantirishga muvozanatli yondashishga e'tibor qaratish lozim. Amaliy e'tibor nafaqat texnik va kasbiy ko'nikmalarni, balki etakchilik va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishga ham e'tibor qaratishi kerak. Ushbu maqsadga erishish uchun qadriyatga yo'naltirilgan aksiologik yondashuv samarali amalga oshirilishi mumkin. Nafaqat texnik kompetensiya bilan jihozlangan, balki

rivojlangan qadriyat yo'nalishlariga ega bo'lgan talabalar mehnat bozoriga yanada uyg'un va mas'uliyatli mutaxassislar sifatida kirishadi. O'quv jarayoniga aksiologik yondashuvni joriy etish talabalarda zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan qadriyatlar tizimini shakllantirishga yordam beradi, shuningdek, ish muhitida hamkasblar bilan axloqiy va samarali muloqot qilish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Binobarin, oliy maktabni rivojlantirishda aksiologik yondashuvga e'tibor nafaqat mehnat bozori talabalariga javob beradigan raqobatbardosh mutaxassislarni shakllantirishga, balki jamiyatning barqaror va uyg'un rivojlanishi uchun zarur bo'lgan fuqarolik va axloqiy sifatlarni rivojlantirishga ham hissa qo'shishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida davlat siyosati prinsiplari ta'limning gumanistik xususiyatini ta'kidlab, inson hayoti va sog'lig'iga, shuningdek, shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilishga ustuvor ahamiyat beradi. Ushbu tamoyillar doirasida shaxsning erkin rivojlanishi ajralib turadi, o'zaro hurmat, mehnatsevarlik, fuqarolik, vatanparvarlik, mas'uliyat va huquqiy madaniyatni tarbiyalash vazifasi qo'yiladi. Bunday tamoyillar shaxsning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shadigan, fuqarolik jamiyati qadriyatlarini qo'llab-quvvatlaydigan va faol fuqarolik pozitsiyasi va yuqori darajadagi axloqiy javobgarlikka ega fuqarolarni shakllantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yaratishga intilishdan dalolat beradi.

Shunday qilib, universitet bitiruvchisini tayyorlash jarayoni shaxsni rivojlantirish va uning fuqarolik burchi va madaniyatini shakllantirish orqali jamiyatning ma'naviy va moddiy qadriyatlariga kirish sifatida amalga oshiriladi, deb ta'kidlash mumkin.

Bugungi kunda ko'plab tadqiqotchilar "bilimlarni tarqatish, ilmiy tadqiqotlar, madaniyatni qo'llab-quvvatlashlar rasmiy bayonotlar sifatida ifodalanadi" degan xavotirni bildirmoqdalar. Oliy ta'lim o'qituvchilari, shuningdek, universitetlarning madaniyatni shakllantiruvchi roolidan voz kechish tendensiyasini xavotir bilan ta'kidlashadi, chunki bu holda "insoniyat yo'qotish xavfi ostida, chunki ta'lim madaniy merosni uzatishning yagona vositasi bo'lib qolmoqda".

Shunga qaramay, O.V. Doljenko, A.M. Novikov, V.N. Porus va boshqalar kabi olimlarning baholariga ko'ra, "zamonaviy davrni tavsiflovchi tez va doimiy o'zgarishlar ta'lim tizimida shaxsning eng barqaror xususiyatlariga, xususan, uning qadriyatlariga alohida e'tibor berilishi kerak" degan fikrlarni berib o'tishgan.

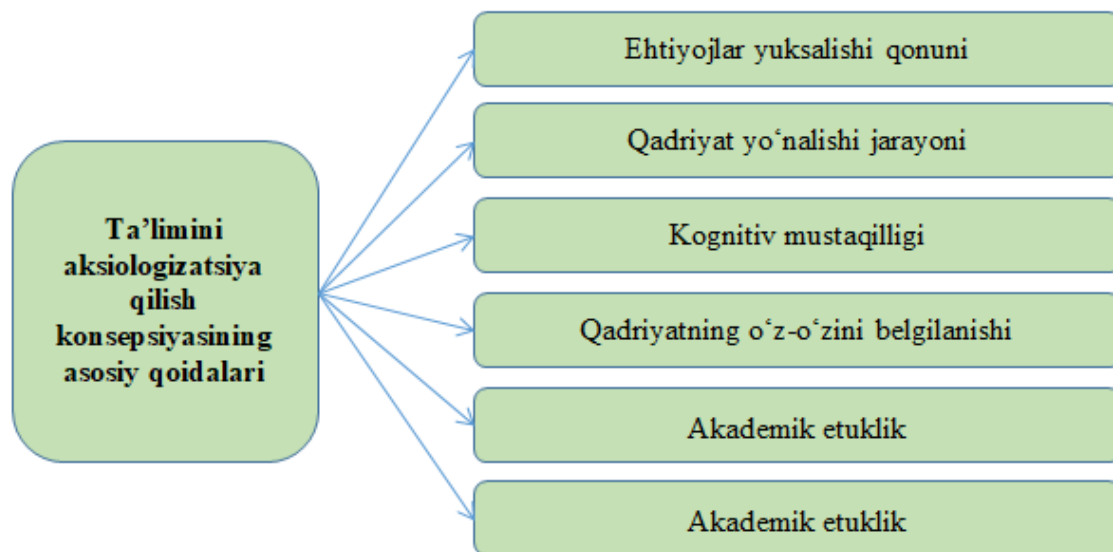
Oliy o'quv yurtlari talabalarini o'qitishda aksiologik yondashuvni joriy etishni muhokama qilishda birinchi navbatda shuni ta'kidlash kerakki, qadriyat yo'nalishlari inson ongida strategik hayotiy maqsadlar va umumiy dunyoqarash yo'nalishlari sifatida tan oladigan qadriyatlarni aks ettirishni anglatadi. Qadriyat yo'nalishlari – bu ijtimoiy guruhlarining qadriyatlarini ichki assimilyatsiya qilish bilan bog'liq bo'lgan shaxsning ichki munosabatlari.

Universitet ta'limini aksiologlashtirishga bag'ishlangan asarlarida G.A. Melekesov mavjud va rivojlanayotgan ta'lim tizimlarini tahlil qilishda "universitet ta'limini takomillashtirishda aksiologik yondashuvdan foydalanish sub'ektning salohiyatini ochib

berishga va ta'lim jarayoni sifatini oshirishga yordam beradigan istiqbolli yo'nalishni anglatadi".

4-rasm. Ta'limni aksiologizatsiya qilish konsepsiyasining asosiy qoidalari

Aksiologizatsiya – ta'limda aksiologik yondashuvni amalga oshirish usuli.

Ta'limni aksiologizatsiya qilish konsepsiyasining asosiy qoidalari (4-rasm):

- ehtiyojlar yuksalishi qonuni talaba shaxsining aksiologik salohiyatini rivojlantirishning harakatlantiruvchi kuchidir.

- talabalar shaxsiyatining qadriyat yo'nalishi jarayoni mexanizmlarning izchilligi bilan ta'minlanadi: qidirish — baholash — tanlash — proektsiya.

- talabalarning kognitiv mustaqilligi – bu shaxsning aksiologik salohiyatini rivojlantirishning birinchi bosqichi sifatida moslashuv ko'rsatkichidir.

- qadriyatning o'z-o'zini belgilanishi – talaba shaxsining aksiologik salohiyatini rivojlantirishning eng muhim bosqichidir.

- akademik etuklik – talaba shaxsining aksiologik salohiyatini rivojlantirishning yakuniy bosqichidir.

O'quv jarayonida talabalarning aksiologik salohiyatini rivojlantirish quyidagi shartlarga rioya qilingan holda ta'minlanishi mumkin:

- ta'limning qadriyat tarkibini yangilash.

- ta'lim muassasaning ta'lim muhitida bo'lajak mutaxassisning qadr-qimmatini o'z taqdirini o'zi belgilash uchun sharoit yaratish.

- ishlab chiqarish amaliyotining aksiologik tarkibiy qismini amalga oshirish.

- moslashuv, yo'nalish va o'zaro bir-biriga bog'liq bosqichlarida aksiologik potensialning rivojlanish mantig'ini aks ettiruvchi fazoviy-vaqtinchalik modelni o'quv jarayoniga joriy etish.

- talabaning intellektual, kommunikativ va ijodiy ko'nikmalarini birlashtirish asosida fundamental bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini o'zlashtirish.

Aksiologizatsiya muammosi A.V. Kiryakovanning asarlarida batafsil o'rganilgan, u buni "ta'limda aksiologik yondashuvni amalga oshirish usuli, ta'lim jarayonini insoniylashtirishning asosiy tarkibiy qismi" deb biladi. Nazariy va amaliyotda aksiologizatsiya ta'limdagi gumanistik qadriyatlarning tuzilishi va ierarxiasini belgilaydi, bu erda insonning shaxsiyati asosiy qadriyat sifatida markaziy element hisoblanadi.

N.L. Xudiyakova o'quv jarayonini tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi, shunda dastlab o'qituvchilar tomonidan ijtimoiy tajribani o'tkazish orqali talabalarda ma'lum shaxsiy qadriyatlar shakllanadi. Uning fikriga ko'ra, bu talabalarning ijtimoiy tajribani rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa keyinchalik ularning qadriyatlari va haqiqiy hayot sharoitlariga muvofiq tashqi dunyo bilan munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi.

A.A. Polyakovanning so'zlariga ko'ra, aksiologik yondashuv doirasida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri "madaniyatni shakllantirish"ga aylanadi. U ta'limni avlodlar bilimi va qadriyat tajribasini uzatish jarayoniga faol ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy tizim va madaniy institut deb biladi.

Biz A.V. Kiryakovanning ta'lim jarayonida talabalarning aksiologik salohiyatini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan nuqtai nazariga qo'shilamiz:

- ta'limning qadriyat mazmunini faol ravishda o'z ichiga oladi;
- ta'lim muassasaning ta'lim muhitida bo'lajak mutaxassislarining qadr-qimmatini o'z taqdirini o'zi belgilash uchun sharoit yaratish;
- ta'lim muassasaning ishlab chiqarish amaliyotiga aksiologik komponentni joriy etish;
- moslashuv, yo'nalish va o'zaro bir-biriga bog'liq bosqichlarida aksiologik potensialning rivojlanish mantig'ini aks ettiruvchi fazoviy-vaqtinchalik modeldan foydalanish;
- talabalarning intellektual, kommunikativ va ijodiy ko'nikmalarini birlashtirishga asoslangan fundamental bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini rivojlantirishga asoslash.

E'tibor bering, mutaxassisning aksiologik potensialining rivojlanish darajasi uning kasbiy faoliyati samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shaxsda, xoh talaba, xoh bitiruvchi bo'lsin, aksiologik potensialni shakllantirish jarayoni uning ta'lim faoliyati, o'zini o'zi anglash va kelajakdagi kasbiy sohaga nisbatan qadriyat munosabatlarida sezilarli o'zgarishlarni o'z ichiga oladi.

Aksiologik potensialning rivojlanishi nafaqat doimiy qadriyat yo'nalishlarini shakllantirishga yordam beradi, balki o'qish motivatsiyasini oshirishi, shuningdek, professional o'z-o'zini anglashga ta'sir qilishi mumkin. Binobarin, aksiologik jihatlarning ta'lim jarayoniga samarali integratsiyalashuvi yuqori malakali va ma'naviy mas'uliyatli mutaxassislarni tayyorlashda muhim omil hisoblanadi.

Ta'lim talabani madaniyat, ta'lim va tanlangan kasb qadriyatlariga kiritish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ta'limni aksiologizatsiya qilish nafaqat talabaning kelajakdagi faoliyatini yo'naltiribgina qolmay, balki uning tashqi dunyo va boshqa odamlar bilan o'zaro

munosabatlariga ta'sir ko'rsatadigan qadriyatlarning tuzilishi va ierarxiyasini belgilaydi. Qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish funksiyasi tufayli o'quv jarayoni talabalarni ijtimoiy va kasbiy voqelikni dunyoqarashni anglash sohasiga kiritadi, bu ularning dunyo bilan munosabatlarini belgilaydi. Shunday qilib, ta'lim nafaqat bilimlarni uzatadi, balki talabalarning atrofdagi dunyoga va ularning kasbiy sohasiga munosabatini belgilaydigan qadriyat asosini ham shakllantiradi.

Ta'limning aksiologik komponenti shaxsning qadriyatlari va ustuvorliklari tizimini qamrab oladi, ular murosaga kelish, sheriklarning manfaatlarini hurmat qilish, shuningdek, boshqa tomonga xayrixoh munosabatni namoyon etish orqali hamkorlik qilish va maqsadlarga erishish istagi bilan kamayadi. Ushbu komponent nafaqat xulq-atvorni belgilaydi, balki o'quv jarayonida maqsadlar va ularga erishish vositalarini tanlashga ham ta'sir qiladi. Aksiologik komponentning rivojlanishi talabalar o'rtasida konstruktiv o'zaro ta'sir ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi, bu jamiyat va kasbiy sohada muvaffaqiyatli o'zaro ta'sirning asosiy elementi hisoblanadi.

N.A. Astashovning ta'lim muassasaning tizimida talabalarni tayyorlashni aksiologlashtirishga bag'ishlangan asarlarini tahlil qilib, biz ta'lim tizimining quyidagi asosiy vazifalarini ta'kidlaymiz:

- ijtimoiy va hayotiy tajribani yanada kengaytirish, shuningdek, talabalarning ijtimoiy va muloqot qobiliyatlarini yaxshilash;

- talabalarning ijtimoiy vazifalarini mas'uliyatli bajarishda qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish;

- talabalarning malakasini oshirish va fuqarolik taqdirini o'zi belgilashni qo'llab-quvvatlash;

- ijtimoiy maqbul turmush tarzini maqsadli shakllantirishni amalga oshirish.

Ushbu vazifalar talabalarning nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy tayyorgarligi muhimligini ta'kidlab, shaxslararo o'zaro munosabatlar, asosli qarorlar qabul qilish va ijtimoiy va kasbiy majburiyatlarga ongli munosabatni shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

N.A. Astashova asarlarida ta'kidlangan asosiy aksiologik vazifalar orasida biz quyidagilarni ta'kidlaymiz:

- madaniyat va urf-odatlar bilan tanishishga asoslangan talabalar o'rtasida ma'naviy ideallarni shakllantirish;

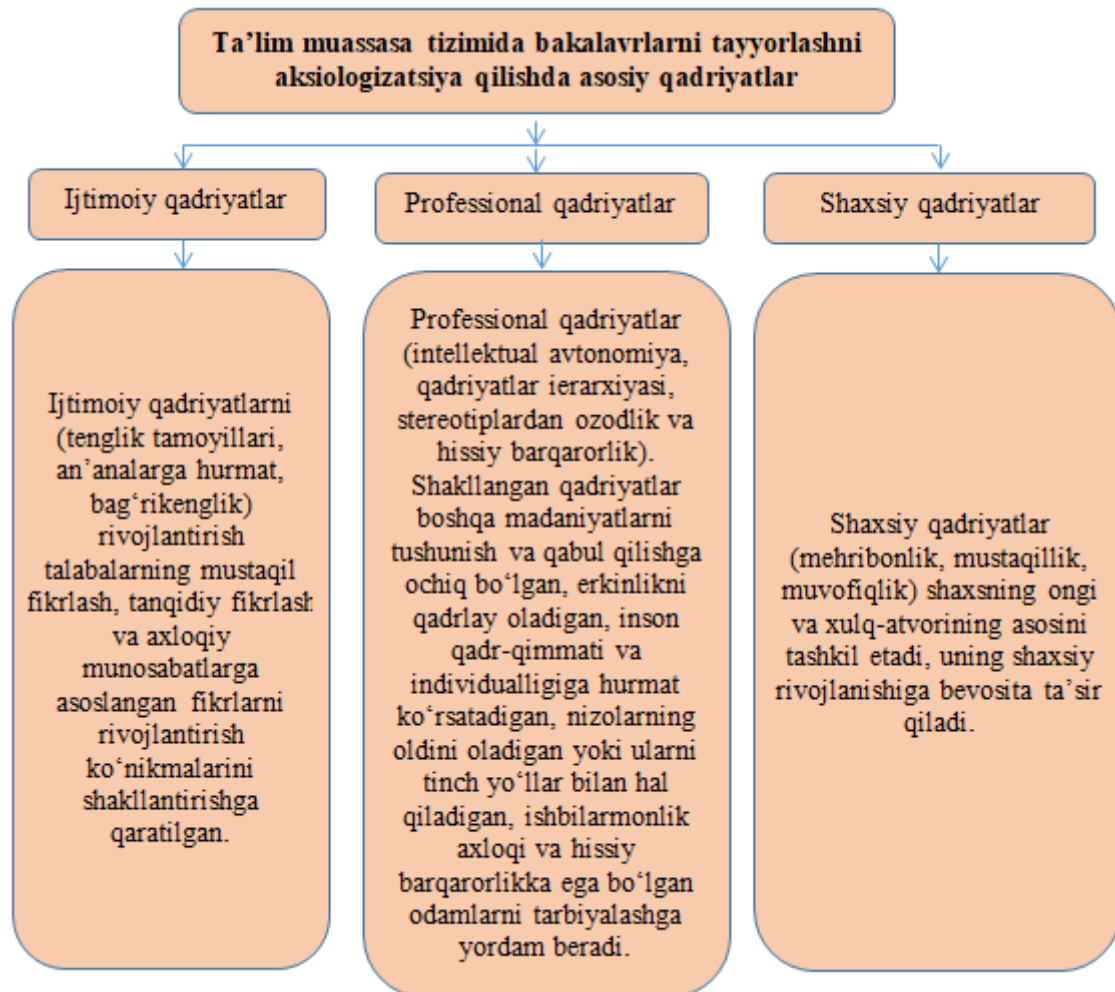
- ma'naviy qadriyatlarni saqlash va kengaytirishga qodir talabalar uchun yuqori sifatli tayyorgarlikni ta'minlash;

- shaxsning professional va boshqa jihatlar sifatida shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ta'lim muhitini yaratish.

Ushbu vazifalar talabalarda ma'naviy rivojlanish va madaniy qadriyatlarni saqlashga hissa qo'shadigan qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish muhimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, talabalarning kasbiy va ijtimoiy sohada ma'naviy qadriyatlarni saqlash va kengaytirish qobiliyatiga hissa qo'shadigan yuqori darajadagi ta'limni ta'minlash zarurligi qayd etilgan.

Bizning fikrimizcha, ta'lim muassasa tizimida bakalavlarni tayyorlashni aksiologizatsiya qilish bir nechta asosiy qadriyat bloklarini o'z ichiga oladi (5-rasm):

5-rasm. Ta'lim muassasa tizimida bakalavlarni tayyorlashni aksiologizatsiya qilishda asosiy qadriyatlar

Yuqoridagilardan kelib chiqib, biz quyidagi xulosalar chiqarishimiz mumkin. Hozirgi bosqichda talabaning ta'lim jarayoni shaxsiyat, fuqarolik burchi va madaniyatni rivojlantirish orqali jamiyatning ma'naviy va moddiy qadriyatlariga kirish sifatida amalga oshirilayotganiga qaramay, ko'plab zamonaviy olimlarning fikriga ko'ra, ushbu qadriyatlarga etarlicha e'tibor berilmaydi. Bakalavlarni tayyorlash mazmuni umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarda taqdim etilganiga qaramay, asosiy ustuvorliklar sifatida ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy qadriyatlarni shakllantirishga e'tibor qaratish lozim. Ushbu qadriyatlar kursantlarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga, shaxsning ongi va xulq-atvorining asosini tashkil etuvchi turli madaniyat va munosabatlarni idrok etishga ochiqlikni rivojlantirishga yordam beradi.

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot va yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – Toshkent: «O'zbekiston» NMIU. 2017. – 592 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: «O'zbekiston», 2017. – 46 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. – Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2020. – 456 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: «O'zbekiston», 2021. – 464 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 12 yanvardagi “Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishida”gi nutqi.
6. Mirziyoyev Sh.M. 14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan so'zlagan nutqi <https://daryo.uz/k/2021/01/13/>
7. Скворцов В.Н. К вопросу об определении понятия «духовная культура» // Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина, - 2009. - № 1(3). - С. 48-55.
8. Каган М. С. Философия культуры. - СПб.: Нева, 1996. - С. 48.
9. Баранов Г.В. Гуманитарная культура - фактор инновационной экономики // Экономический рост и конкурентоспособность России: тенденции, проблемы и стратегические приоритеты: Сборник научных статей: В 2-х томах. - М., -2013. - Т. 2. - С. 209.
10. Лихачев Д.С. Декларация прав культуры // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. - 2006. - Т.8. - С. 293-297. [Электронный ресурс]. - URL.: <http://likhachev.lfond.spb.ru/Articles/dec.htm> (дата обращения 04.02.2021).
11. Онищенко Э.В. Формирование историко-педагогической культуры будущего педагога в образовательном процессе вуза: автореф. дис. ... докт. пед. наук. - Киров: ВятГГУ, 2002. - 32 с.
12. Левин Е.М. Педагогические условия формирования готовности будущих офицеров внутренних войск к профессиональной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Чита, 2011. - 24 с.
13. Шевченко И.В. Проблемы подготовки офицерских кадров в вузах ВВ МВД России. - Саратов: Книга, 1999. - 98 с.
14. Амбарова П.А. Профессиональная культура офицеров российской армии в условиях трансформации российского общества: автореф. дис. ... к. социол. н. - Екатеринбург, 2002. - С. 12.
15. Черницкий О.А. Профессиональная культура российского офицера: социально-философский анализ: дис. ... к. философ. н. - М., 2001. - С. 103.

16. Жарова Т.А. О развитии профессиональной культуры будущих военных специалистов // Вестник Казанского технологического университета, - 2010. -С. 140-141.